

GENERACJE WOJNY GOSPODARCZEJ

Małgorzata JAROSZYŃSKA

Wojskowa Akademia Techniczna

Dawid DYMKOWSKI¹

Streszczenie: Z dotychczasowych doświadczeń wynika, że praktyka wojny ekonomicznej sięga epoki starożytności i początkowo była związana z niszczeniem najważniejszych gospodarczych punktów wroga. W kolejnych stuleciach w związku z coraz większą ingerencją procesu globalizacji w sferę gospodarczą wytworzył się szereg pozamilitarnych instrumentów oddziałujących na bezpieczeństwo ekonomiczne innych państw. Ich charakter wpłynął na ewolucję form wojny ekonomicznej.

Słowa kluczowe: wojna ekonomiczna, przemoc gospodarcza, agresja ekonomiczna, uzależnienie ekonomiczne.

Wojny ekonomiczne pierwszej generacji

Charakter wojen ekonomicznych stale się przekształca i jest wynikiem doktryn gospodarczych i politycznych, które obowiązują w danym okresie historycznym. To właśnie zmiany zachodzące w istocie środków wojny ekonomicznej najbardziej wpływają na ewolucję jej charakteru.

Pierwsza generacja wojen ekonomicznych oparta jest na umiejętnym posługiwaniu się polityką handlową². Podstawowy środek przymusu stosowany w ramach tej wojny to cło. Jest ono rodzajem daniny publicznej, świadczenia pieniężnego, powszechnego, przymusowego, bezzwrotnego, ustalanego jednostronnie, które pobierane jest w związku z przemieszczaniem towarów przez granicę państwową³. Sama istota cła jako środka wojny ekonomicznej polega na wyznaczeniu odpowiednio wysokiej taryfy celnej i respektowaniu jej w praktyce. W przypadku wielu rodzajów ceł pełnią one funkcje zwiększenia wpływów do budżetu państwa i ochrony rynku wewnętrznego. Cła dyskryminacyjne mają jednak charakter *stricte* ekonomicznej przemocy. Zaliczamy do nich cła retorsyjne – stosowane w ramach odwetu, wyrównawcze, które podnoszą cenę towaru zagranicznego do jego ceny na rynku wewnętrznym importera, i antydumpingowe realizujące politykę niwelowania nierównych warunków na rynku wewnętrznym⁴.

¹ Doktorant Wydziału Cybernetyki Wojskowej Akademii Technicznej.

² K. Raczkowski, *Geoekonomia i wojny gospodarcze*, [w:] *Bezpieczeństwo ekonomiczne. Wyzwania dla zarządzania państwem*, pod red. K. Raczkowskiego, Wydawnictwo Jak, Warszawa 2012, s. 101.

³ A. Huchla, *Encyklopedia prawa*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 1999, s. 82.

⁴ L. Urbański, *Wojna gospodarcza*, [w:] W. Stankiewicz, *Ekonomika bezpieczeństwa*, AON, Warszawa 1994.

Kolejnym środkiem stosowanym w ramach wojen ekonomicznych pierwszej generacji jest embargo. Dotyczy ono zakazu przywozu z konkretnego kraju określonych towarów, usług i kapitału – w przypadku embarga importowego, a także zakazu wywozu powyższych dóbr do państwa uznanego za nieprzyjazne – w przypadku embarga eksportowego⁵. Od lat 30. XX w. embargo stosowane jest w odniesieniu do jednostronnych lub zbiorowych sankcji handlowych motywowanych względami bezpieczeństwa lub politycznymi. Najdrastyczniejszym instrumentem przymusu gospodarczego z tej kategorii sankcji jest embargo całkowite, które obejmuje sferę gospodarki, finansów, transportu, a czasem także blokadę zagranicznych aktywów.

W ramach narzędzi pierwszej generacji wojny ekonomicznej znajdują się również wymogi licencyjne. Polegają one na wymogu otrzymania indywidualnej decyzji wydanej przez organy państwowe, która daje możliwość realizacji transakcji handlowej⁶. Licencje pozwalają na kontrolę obrotów z zagranicą, a także są instrumentem w reglamentacji handlu. Ich szczególnym rodzajem są licencje eksportowe, które obejmują terytorium pewnej grupy państw. Ramy prawne dotyczące stosowania tej sankcji wyznaczone są przez porozumienia ustanawiające WTO. W polskim prawie procedurę tę reguluje Ustawa o administrowaniu obrotem towarowym z zagranicą.

Wśród innych przykładów środków stosowanych w ramach omawianej generacji wojny ekonomicznej znajdują się między innymi opłaty wyrównawcze, ograniczenia ilościowe, depozyty importowe czy normy techniczne i sanitarne. Mają one jednak znacznie niższy stopień intensywności w praktyce wojny ekonomicznej, ponieważ w mniejszym stopniu oddziałują na gospodarkę państwa sankcjonowanego.

Najstarsze przesłanki wojen ekonomicznych pierwszej generacji sięgają początków międzynarodowych stosunków handlowych. W owych czasach oznaką potęgi narodowej był zapas szlachetnych kruszców. Nowa myśl ekonomiczna, zgodnie z którą państwo powinno sprzedawać, a nie kupować, narodziła się w XVI w. w Anglii i została nazwana merkantylizmem. W praktyce angielski projekt zakładał utrzymywanie dodatniego bilansu handlowego poprzez możliwie jak najmniejszy import surowców i maksymalnie wysoki eksport wyrobów przemysłowych. Tego typu rozwiązanie prowadziło do przymusu – z jednej strony swobodnego wwozu zagranicznych surowców i zakazu wywozu surowców poza własne państwo, z drugiej strony nakładania cła lub embarga na wyroby przemysłowe z zagranicy i swobodnego wywozu wyrobów utworzonych w rodzimym kraju⁷.

Angielska doktryna protekcjonizmu ekonomicznego przyjęta została również we Francji. Zdecydowaną politykę eksportową tego kraju zainicjował Armand Jean

⁵ Ibidem, s. 208.

⁶ Ibidem, s. 215.

⁷ I. Murat, *Colbert*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1988, s. 184.

Richelieu, a prekursorem tej agresywnej koncepcji był Jean-Baptiste Colbert⁸. Według jego idei ilość pieniędzy będąca w obiegu jest względnie stała, dlatego też aby zwiększyć budżet państwa, należy pobierać pieniądze z innych krajów i przechowywać je w swoim. W tym celu wprowadził szereg reform, które miały pobudzać francuską gospodarkę i rozwijać rodzimy przemysł. Pierwsza taryfa celna wprowadzona została przez J.B. Colberta w 1664 r. i miała charakter bardzo umiarkowany. Taryfa celna z 1667 r. znacznie różniła się od tej sprzed trzech lat i według Roberta Mandrou była taryfą walki⁹. Jej wprowadzenie było konsekwencją wojen toczonych między Anglią i Holandią. J.B. Colbert uważał, że okres, w którym obie potęgi gospodarcze są w stanie wojny, jest idealną chwilą na wypowiedzenie ekonomicznej wojny. Podniesienie taryfy celnej najbardziej odczuła Holandia, która w odpowiedzi zaczęła stosować cła retorsyjne na francuskie wino i wódkę. Od tamtej pory stosunki międzynarodowe między dwoma mocarstwami stale się pogarszały. Holandia postanowiła wystosować kolejne sankcje ekonomiczne wobec Francji, zawierając sojusz handlowy z Hiszpanią. Rok później, w 1672 r., Ludwik XIV natchniony wizją J.B. Colberta opanowania wszystkich Zjednoczonych Prowincji Niderlandów rozpoczął podbój Holandii.

Jeszcze dwieście lat później polityka protekcjonistyczna była utrzymywana przez europejskie mocarstwa, jednak za sprawą Napoleona Bonaparte charakter wojny ekonomicznej stał się bardziej ekspansywny. Cesarz Francji, zdając sobie sprawę z niemożności militarnego pokonania Anglii, wydał dekret zakazujący wszelkiego handlu z tym krajem. Blokada kontynentalna narzucona została krajom sprzymierzonym i uzależnionym od Francji, a jej celem było odcięcie Anglii od jej rynków zbytu i doprowadzenie do głębokiego kryzysu gospodarczego¹⁰. Projekt nie przyniósł jednak oczekiwanych rezultatów. Kontakty handlowe z amerykańskim kontynentem i rosnący przemysł angielskich towarów sprawiły, że gospodarka Anglii nie załamywała się. Z tego względu w 1810 r. Napoleon wprowadził istotne zmiany do blokady kontynentalnej. Poprzez wdrożenie systemu bardzo wysokich opłat za licencje chciał w dalszym ciągu chronić francuski przemysł, ale jednocześnie wzbogacać się na transakcjach handlowych z Anglią. W ten sposób przez następne dwa lata blokada kontynentalna była bardzo skutecznym orężem w jego ręku. W 1811 r. wartość eksportu brytyjskiego w porównaniu z 1809 r. obniżyła się o 64%, a produkcja przemysłowa spadła o 25%¹¹. Zagraniczna polityka ekonomiczna prowadzona przez Napoleona sprawiła, że nie był on nigdy wcześniej tak bliski zwycięstwa nad Anglią jak wówczas.

⁸ M. Maciejewski, *Powszechne dzieje gospodarcze od końca XV w. do końca 1939 r.*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2001, s. 57.

⁹ Ibidem, s. 210.

¹⁰ M. Senkowska-Gluck, *Francja doby napoleońskiej*, [w:] *Europa i świat w epoce napoleońskiej*, pod red. M. Senkowskiej-Gluck, Wiedza Powszechna, Warszawa 1988, s. 108.

¹¹ A. Zahorski, *Napoleon*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1982, s. 276.

Kolejny przykład wojny ekonomicznej pierwszej generacji sięga 1925 r., czyli po zakończeniu okresu obowiązku utrzymywania przez Niemcy klauzuli najwyższego uprzywilejowania w handlu z Polską. W związku z tym oba kraje musiały uregulować stosunki handlowe. Ponieważ uwzględnienie żądań Rzeszy wiązało się z ruiną polskiego przemysłu, państwo polskie nie przystało na warunki zachodniego sąsiada. W odwecie, w chwili wygaśnięcia art. 277 konwencji górnośląskiej, Rzesza zakazała importu węgla z Polski¹². Odpowiedzią polskiego rządu było zakazanie przywozu szeregu towarów z Niemiec. Zapoczątkowało to szereg wzajemnych zakazów i ograniczeń, rozpoczynając okres niespełna dziesięcioletniej wojny celnej między Polską a Niemcami. Sankcje Rzeszy objęły głównie węgiel oraz podstawowe produkty górnośląskiego przemysłu górnictwo-hutniczego, których wartość wyceniono na 322 mln zł¹³. Ze strony Polski zarządzenia dotyczyły importu wyrobów gotowych oraz części artykułów spożywczych. Znaczenie wprowadzonych ograniczeń nie miało jednak takiego samego wymiaru w obydwu krajach – sankcje objęły 26,7% ogólnego eksportu Polski, gdzie w przypadku Niemiec było to tylko 3,3%¹⁴. Skutki wojny celnej były dla państwa polskiego zbyt duże, dlatego też na przełomie 1925 i 1926 r. doszło do fali strajków i protestów, a ostatecznie do przewrotu majowego. W kolejnych latach przewaga Niemiec w konflikcie ekonomicznym nieco zmalała. Powodem tego była poprawa koniunktury gospodarczej w całej Europie oraz wykorzystana przez Polskę szansa ulokowania krajowego węgla na rynkach skandynawskich. Jednakże pod koniec 1929 r. rozpoczął się światowy kryzys finansowy, co doprowadziło do zaostrzenia polsko-niemieckiej wojny. Jej koniec to dopiero 1934 r., kiedy między Polską a Niemcami podpisano pakt o nieagresji.

Wojny ekonomiczne drugiej generacji

Dużo efektywniejszą formą tego typu agresji są wojny ekonomiczne drugiej generacji. Ich istota polega na wykorzystaniu możliwości odcięcia danego kraju od wszelkich dostaw surowców z zewnątrz. W praktyce, kiedy w sankcjonowanym kraju nie ma substytutów na dane dobro i nie można go w krótkim czasie wyprodukować ani dostarczyć, brak ten jest odczuwany przez całą jego gospodarkę. Należy jednak zaznaczyć, że dzieje się tak tylko wtedy, kiedy spełniony jest warunek sztywnego popytu na dane dobro¹⁵. Sam proces takiej separacji zależy od kilku czynników,

¹² Z. Klimiuk, *Stosunki handlowe Polski i Niemiec w okresie międzywojennym (1918-1939). Problemy handlu zagranicznego obu krajów na tle międzynarodowych stosunków gospodarczych i politycznych*, Wydawnictwo Polihymnia, Lublin 2011, s. 223.

¹³ Ibidem, s. 223- 224.

¹⁴ B. Rzepecki, *Zatarg gospodarczy polsko-niemiecki*, Warszawa 1930, s. 8-10.

¹⁵ K.M. Książkowski, *Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państwa. Metody i środki przeciwdziałania*, Wydawnictwo Elipsa, Warszawa 2004, s. 60-61.

tj. położenia geograficznego obydwu państw, wielkości i kształtu ich terytorium, obfitości w dany surowiec i możliwości dywersyfikacji jego dostaw¹⁶. Jak łatwo zauważyć, dotychczasowe doświadczenia historyczne wskazują, że państwa sankcjonowane izolowano w ten sposób od wody, produktów żywnościowych, paliw energetycznych i innych surowców mających istotne znaczenie dla ich bezpieczeństwa narodowego.

Zgodnie ze współczesnymi tendencjami, coraz częściej w praktyce wojen ekonomicznych drugiej generacji sankcje dotyczą surowców energetycznych. Są nimi ropa naftowa, gaz ziemny, węgiel kamienny i brunatny, a także uran. Stanowią one w różnym natężeniu fundament gospodarki i przemysłu danego państwa, który wpływa na jego samowystarczalność energetyczną, pozycję międzynarodową i jest istotnym źródłem dochodów. Komfort w manipulowaniu eksportem surowców opiera się na trzech podstawowych filarach: po pierwsze polityczne wykorzystanie posiadanych zasobów wiąże się z przejściem przez dane państwo całkowitej kontroli nad tylko jednym sektorem gospodarki. Po drugie dominacja w eksporcie danego surowca nie generuje żadnych dodatkowych kosztów. Po trzecie stosowanie embarga eksportowego na dany surowiec jest bezpieczne, a w niektórych przypadkach groźba jego użycia może pełnić funkcję protekcyjną¹⁷.

Wśród wymienionych surowców energetycznych strategiczne znaczenie mają obecnie ropa naftowa i gaz ziemny. Z tego względu ich wysoka cena powodować będzie negatywne skutki dla całej gospodarki kraju importera. Do niektórych z nich zaliczamy pogorszenie salda w bilansie handlowym, zmiany struktury i wielkości inwestycji zagranicznych, a także ograniczenia w możliwości ich zakupu¹⁸. Współczesne prognozy nie sygnalizują jednak zmian w ich dominacji. Ropa naftowa jest podstawowym nośnikiem energii na świecie. Prestiż gazu ziemnego to przede wszystkim jego ekologiczny charakter. Szacuje się, że w dobie wyzwań energetyczno-klimatycznych zapotrzebowanie na ten surowiec stale będzie wzrastać¹⁹.

Strategia wojny ekonomicznej drugiej generacji stosowana była przez wiele państw. Jednym z nich jest Egipt, który po przegranej pierwszej wojnie arabsko-izraelskiej postanowił zamknąć Kanał Sueski dla izraelskiej żeglugi oraz zablokować rejon zatoki Akaba. Stanowiło to pierwsze poważne pogwałcenie konwencji konstantynopolskiej z 1888 r. i spotkało się z krytyką ze strony Rady Bezpieczeństwa ONZ. W odpowiedzi państwo arabskie anulowało układ egipsko-brytyjski, zmuszając

¹⁶ M. Ruszel, *Surowce energetyczne jako atrybuty państwa w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Poziom analizy stosunków międzynarodowych*, pod red. E. Haliżak, M. Pietraś, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2013, tom II, s. 94.

¹⁷ D. Smyrgała, *Geoekonomia i eksport surowców energetycznych jako broń ekonomiczna – wnioski dla Polski*, [w:] *Racja stanu – Janowi Olszewskiemu*, pod red. E. Urbanowicz, J. Urbanowicz, Wydawnictwo Zysk i s-ka, Poznań 2011, s. 284.

¹⁸ K.M. Książkowski, *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, Wydawnictwo Elipsa, Warszawa 2011, s. 46.

¹⁹ M. Ruszel, *Surowce...*, op. cit., s. 95.

wojska Zjednoczonego Królestwa do opuszczenia strefy kanału. To poskutkowało jego upaństwowieniem. 26 lipca 1956 r. prezydent Gabal Abdel Naser ogłosił nacjonalizację Kanału Sueskiego i zapowiedział przejęcie przez Egipt całego majątku Towarzystwa Kanału Sueskiego, jaki znajdował się w tym kraju. Spowodowało to niemal natychmiastową reakcję ze strony Wielkiej Brytanii i Francji. Oba kraje, chcąc zachować swoje wpływy, rozpoczęły przygotowania do podjęcia działań zbrojnych przy jednoczesnej akcji dyplomatycznej na forum międzynarodowym. Jesienią tego samego roku do sojuszu przyłączył się Izrael i z końcem października rozpoczęto zbrojną ofensywę na Egipt²⁰.

Na przestrzeni kolejnych lat praktyka zamknięcia Kanału Sueskiego i Cieśniny Tirańskiej okazała się być stałym elementem szantażu w wojnach arabsko-izraelskich. Jeden z tych konfliktów w szczególności sposób odcisnął się w historii gospodarki światowej. W 1973 r. państwa należące do OPEC wprowadziły zakaz na dostawy ropy naftowej do niektórych państw popierających Izrael w czasie wojny Yom Kippur²¹. Dodatkową decyzją było podniesienie jej cen, a także ograniczenie wydobycia. W dwa miesiące po wprowadzeniu sankcji wartość ropy na giełdach wzrosła o 12 dolarów za baryłkę. W grudniu tego samego roku odnotowano spadek jej wydobycia o 5 mln baryłek dziennie²². Szok naftowy doprowadził do spadku tempa wzrostu gospodarczego, który w 1975 r. w krajach uprzemysłowionych obniżył się niemalże o jeden procent²³. Powyższe zmiany wywołały nagły wzrost wpływów dla eksporterów ropy naftowej i poważne problemy w zadłużeniu międzynarodowym²⁴. Krajem najbardziej dotkniętym przez kryzys okazały się Stany Zjednoczone przeżywające ówczesnie gwałtowny wzrost inflacji. Jak wskazuje Mirosław Geise, był to jeden z pierwszych przypadków, kiedy przyczyny impulsu inflacyjnego nie pochodziły z wewnątrz i miały aż tak kosztową naturę²⁵. Skutki zagranicznej polityki ekonomicznej państw arabskich odczuwane były jednak nie tylko przez wysoko rozwinięte państwa Zachodu. Koszt importu ropy naftowej do krajów słabo rozwiniętych okazał się być tak duży, że nie mógł być zneutralizowany przez zmniejszenie importu i zwiększenie eksportu w tych krajach²⁶. Przykład kryzysu naftowego to bezsprzeczny dowód, że działania wojny ekonomicznej mogą być dotkliwe nie tylko dla państwa sankcjonowanego, lecz także dla całego świata.

²⁰ K.E. Schulze, *Konflikt arabsko-izraelski*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2010, s. 49.

²¹ J. Anusz, B. Sulimierski, *Wielostronne sankcje ekonomiczne Organizacji Narodów Zjednoczonych w teorii i praktyce międzynarodowej*, Instytut Koniunktur i Cen Handlu Zagranicznego, Warszawa, 1995, s. 27.

²² M. Geise, M.E. Szatlach, *Odslony kapitalizmu*, Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2011, s. 88.

²³ K.M. Księżopolski, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 84.

²⁴ Ibidem.

²⁵ M. Geise, M.E. Szatlach, *Odslony...*, op. cit. 89.

²⁶ K.M. Księżopolski, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 85.

W praktyce międzynarodowych stosunków ekonomicznych Stany Zjednoczone częściej występują w roli podmiotu sankcjonującego. Prawo amerykańskie zakazuje wszelkiego eksportu dóbr na Kubę. Restrykcja dotyczy obywateli, stałych rezydentów Stanów Zjednoczonych, ich instytucji znajdujących się w kraju, a także poza jego granicami²⁷. Zakazem objęty jest również reeksport przez Kanadę czy Meksyk. Powodem wprowadzonych sankcji była nacjonalizacja majątku amerykańskich przedsiębiorstw i odwrócenie się Kuby w stronę tzw. bloku wschodniego²⁸. W rezultacie w 1962 r. Stany Zjednoczone wprowadziły embargo handlowe i blokadę morską Kuby, uznając ten kraj za państwo popierające terroryzm. Aktualnie regulacje zakładają, że jedyny wolny eksport na wyspę może dotyczyć tylko materiałów informacyjnych i publikacji, natomiast w czasie wojny może nawet dojść do całkowitego zamknięcia handlu między tymi krajami²⁹.

Stany Zjednoczone stosują podobną taktykę wobec innych państw świata. Przykładem tego jest odcięcie od surowców amerykańskich Korei Północnej. W tym przypadku ograniczenia dotyczą całkowitego zakazu handlu z uwzględnieniem licencji lub innego rodzaju zgody, która wydawana jest przez Departament Handlu lub upoważnione do tego podmioty³⁰. Przykładem amerykańskiego embarga eksportowego są również sankcje żywnościowe nakładane na ZSRR. Pod koniec lat 70. XX w., w konsekwencji zbrojnego ataku Związku Radzieckiego na Afganistan, rząd USA dwukrotnie wprowadził zakaz dostaw zboża do tego kraju³¹. Polska gospodarka odczuła skutki amerykańskiego embarga eksportowego tylko w 1981 r.

Wojny ekonomiczne trzeciej generacji

Doświadczenie pokazało, że osiągnięcie celów wojny ekonomicznej opartej na strategii wykorzystywania mechanizmów polityki handlowej lub obfitości w zasoby surowcowe nie jest możliwe w przypadku każdego państwa. Użycie narzędzi wojny drugiej generacji uzależnione jest od wielu czynników, takich jak na przykład zdolności produkcyjne czy położenie geograficzne obydwu podmiotów. W historii zdarzało się również, że wojny tego typu prowadzone były przez dwa silne i niezależne gospodarczo państwa. Z tego względu rozpoczęto poszukiwania nowych rozwiązań gospodarczej destabilizacji nieprzyjaciela. Ich efektem było powstanie trzeciej generacji wojny ekonomicznej, której istotą jest atak w podstawy finansowe drugiego kraju³².

²⁷ Ibidem, s. 90.

²⁸ A. Wrzosek, *Polityka sankcji ekonomicznych*, [w:] *Geoekonomia*, pod red. E. Halizak, Wydawnictwo SCHOLAR, Warszawa 2012, s. 408.

²⁹ K.M. Książkowski, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 90-91.

³⁰ Ibidem, s. 91.

³¹ K.M. Książkowski, *Ekonomiczne...*, op. cit., s. 62.

³² K. Raczkowski, *Geoekonomia...*, op. cit., s. 102.

Powodem tego kierunku zmian były przede wszystkim pewne negatywne cechy funkcjonowania rynków finansowych, wynikające z dynamicznego rozwoju procesu globalizacji oraz samej niedoskonałości rynku³³. Świadomość ich występowania doprowadziła do sytuacji, że część metod trzeciej generacji wojny ekonomicznej opiera się na przeprowadzeniu skutecznych ataków, których celem jest osiągnięcie zysków poprzez zaburzenie stabilności finansowej drugiego kraju. W. Orłowski do typowych przykładów tego rodzaju działań zalicza atak spekulacyjny na daną walutę i atak na rynek finansowy drugiego kraju³⁴.

Pierwszy z nich polega na masowej sprzedaży waluty w celu jej dewaluacji. W tym wypadku zysk osiągnięty przez spekulanta równa się różnicy kursu przed jego dewaluacją i po niej. Należy wskazać, że powyższa strategia może być przeprowadzona nie tylko przez konkretne państwo, lecz także przez korporacje transnarodowe, zorganizowane grupy przestępcze czy nawet pojedyncze osoby. Atak na rynek finansowy może natomiast nastąpić poprzez próbę zaburzenia stopy procentowej, zamrożenie kont za granicą, ograniczenie w dostępie kredytów danego państwa, a nawet przejście jego oszczędności³⁵. Konsekwencją zastosowania powyższych metod może stać się zysk stricte ekonomiczny, a także szereg korzyści z doprowadzenia przeciwnika do recesji gospodarczej.

Do środków wojny ekonomicznej trzeciej generacji można zaliczyć również działania polegające na odcięciu państwa od dewiz oraz prowadzenie masowej produkcji i umieszczenie w obiegu fałszywych pieniędzy³⁶. Drenaż dewiz może spowodować brak wypłacalności państwa i poważny deficyt w jego bilansie płatniczym. Fałszowanie walut to środek prowadzący do manipulowania stopą procentową oraz naruszający zaufanie do kraju. W historii stosunków międzynarodowych tego typu narzędzie używane było m.in. przez cesarza Prus. Nakazał on zmniejszenie ilości kruszywa w monetach innych władców, przez co w momencie rozliczeń nie brano ich pod uwagę³⁷. Innym przykładem może być rozprowadzanie przez Fryderyka Wielkiego na terenie Rzeczypospolitej fałszywej waluty.

Strategia wojny ekonomicznej trzeciej generacji została wykorzystana na szeroką skalę podczas zimnowojennego konfliktu. Na początku lat 80. XX w. wraz z objęciem prezydentury przez Ronalda Reagana kierunek polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych względem Moskwy uległ zmianie. Uznano, że jedyną słuszną strategią pokonania wroga jest spotęgowanie cierpień radzieckiego narodu. W rezultacie spekulowano, że możliwe jest, że rosyjskie społeczeństwo zmusi Moskwę do przesunięcia środków z sektora militarnego do cywilnego, co spowoduje obniżenie

³³ K.M. Księżopolski, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 98.

³⁴ K. Raczkowski, *Geoekonomia...*, op. cit., s. 102.

³⁵ K.M. Księżopolski, *Ekonomiczne...*, op. cit., s. 66.

³⁶ K. Raczkowski, *Geoekonomia...*, op. cit., s. 102.

³⁷ K.M. Księżopolski, *Ekonomiczne...*, op. cit., s. 71.

napięcia międzynarodowego³⁸. Aby tego dokonać, Waszyngton wprowadził szereg środków ekonomicznego nacisku, które stanowiły dźwignię przymusu politycznego wobec ZSRR. Amerykański plan pokrzyżował projekt budowy radzieckiego rurociągu z Syberii do Europy Zachodniej, który miał być finansowany z europejskich kredytów. R. Reagan widział w tej inwestycji dwa zagrożenia³⁹:

- 1) stopniowe uzależnienie krajów europejskich od radzieckiego gazu mogłoby doprowadzić do politycznej przewagi ZSRR,
- 2) rurociąg da Rosjanom możliwość zwiększenia zasobów twardej waluty, dzięki czemu będą oni mogli nabywać zachodnią technologię.

Wobec narastającego ryzyka przegranej, administracja R. Reagana przystąpiła do negocjacji z Europejczykami i zakazała amerykańskim przedsiębiorstwom sprzedaży i wywozu do Moskwy części na budowę rurociągu. Pertraktacje nie przyniosły jednak oczekiwanych rezultatów, gdyż zdaniem niektórych poprzez sieć ekonomicznych współzależności, budowa rurociągu mogłaby pozwolić na większe oddziaływanie na decyzje Związku Radzieckiego. Brak porozumienia i pogarszająca się sytuacja gospodarki ZSRR spowodowały, że R. Reagan zaakceptował plan odcięcia Moskwy od dewiz kosztem prowadzenia wyścigu zbrojeń⁴⁰. Przyjęta koncepcja miała definitywnie pozbawić Rosjan rubla i dodatkowo osłabić tę gospodarkę. Ostatecznie, nieustanne inwestycje ZSRR w przemysł zbrojeniowy doprowadziły do sytuacji, w której Związek Radziecki okazał się być niezdolny do przeznaczenia wystarczającej ilości środków na rozwój gospodarczy (co w efekcie nie pozwoliło na budowę syberyjskiego rurociągu). Wkrótce po tym doszło do upadku Związku Radzieckiego, wskutek czego doktryna R. Reagana okazała się być skuteczną strategią przeciwko komunizmowi. Należy jednak pamiętać, że sukces jego polityki to nie tylko sankcje ekonomiczne zastosowane wobec ZSRR, lecz także presja psychologiczna i nacisk militarny w odniesieniu do całego świata.

Innym przykładem doprowadzenia przez Stany Zjednoczone do zaburzenia stabilności finansowej innego państwa jest kryzys meksykański. W tym wypadku obraz stosunków amerykańsko-meksykańskich nie jest typowym przykładem wojny ekonomicznej, ale pokazuje on, jak manipulowanie stopą procentową w jednym kraju wpływa na bezpieczeństwo ekonomiczne drugiego. Geneza tego zjawiska sięga 1994 r., kiedy w Meksyku wybuchł kryzys ekonomiczny, a jedną z jego głównych przyczyn było podwyższenie stopy procentowej w USA. W efekcie tego wydarzenia atrakcyjność Meksyku jako miejsca odpowiedniego na ulokowanie kapitału drastycznie spadła. Co więcej, okres ten charakteryzował się narastającym ryzykiem inwestycyjnym powiązany z wzrostem problemów i niepokoju społecznych. Tym

³⁸ J. Spanier, *Polityka zagraniczna Stanów Zjednoczonych po II wojnie światowej*, Adam Marszałek, Toruń 1998, s. 69.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ K. Raczkowski, *Geoekonomia...*, op. cit., s. 102.

samym inwestorzy w obawie przed stratami wynikającymi z obniżenia wartości meksykańskiego peso przestali lokować swoje pieniądze⁴¹. Trudność sytuacji spotęgował fakt obniżenia wartości ropy naftowej, której cena w 1994 r. spadła o 19 dolarów w porównaniu z rokiem 1980⁴². Zmniejszenie dopływu kapitału doprowadziło do problemów z finansowaniem handlu i inwestycji, a jego wycofywanie stworzyło presję na kurs meksykańskiej waluty. W wyniku tych zmian doszło do wzrostu ilości pieniądza na rynku pieniężnym i wysokiego impulsu inflacyjnego. Ostatecznie w 1995 r. PKB Meksyku spadło o 6,8%⁴³. Kryzys meksykański jest dowodem na to, że w dobie ekonomicznych powiązań rynków finansowych nawet niezamierzone działanie w swoich skutkach może mieć znamiona wojny ekonomicznej.

Przykładem skutecznej manipulacji finansowej jest atak spekulacyjny George'a Sorosa. W okresie kiedy Wielka Brytania przeżywała recesję gospodarczą, a funt należał do Europejskiego Systemu Walutowego, amerykański finansista uznał, że jest on przewartościowany i na pewno ulegnie deprecjacji⁴⁴. Zważywszy na bierność brytyjskich polityków, którzy nie chcieli zgodzić się na jego obniżenie, G. Soros przeprowadził swój sławny atak na angielską walutę. Pierwszym etapem jego działań było zaciąganie przy pomocy Quantum i innych funduszy ogromnych pożyczek, które następnie zamieniał na niemieckie marki i franki francuskie (było to celowe działanie ze względu na silne gospodarki tych krajów)⁴⁵. Kolejnym elementem jego strategii była dewaluacja funta do tak niskiego poziomu, aby Wielka Brytania była zmuszona wystąpić ze swoją walutą z systemu ERM. W tym celu prowadził w mediach kampanię, w której nawoływał do obniżenia wartości brytyjskiej waluty. W niedługim czasie apel G. Sorosa doprowadził do jej masowej wyprzedaży i opuszczenia europejskiego systemu. Efektem tych wydarzeń był spadek funta o 15%, dzięki czemu w jeden dzień G. Soros zarobił blisko miliard dolarów⁴⁶. Jednakże, zważywszy na skutki tego przedsięwzięcia, spotkał się on z falą krytyki. Jak obliczono, w wyniku ataku spekulacyjnego każdy brytyjski obywatel oddał amerykańskiemu finansistcie 12 funtów⁴⁷. Co więcej, wysoka stopa procentowa wywołała kryzys gospodarki Wielkiej Brytanii. Upadło wiele przedsiębiorstw, a społeczeństwo brytyjskie zaczęło cechować się niepewnością i brakiem zaufania do swojego rządu. Przykład G. Sorosa pokazuje, że przy pomocy mechanizmów rynków finansowych agresja gospodarcza może być przeprowadzana także przez pojedyncze osoby.

⁴¹ K.M. Księżopolski, *Ekonomiczne...*, op. cit., s. 70.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem, s. 71.

⁴⁴ R. Rigby, *Wielcy świata biznesu*, Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2011, s. 173.

⁴⁵ A. Grodecka, *Wielcy inwestorzy. O ludziach, którzy na swoich inwestycjach zarobili miliony*, Trend Edukacja Finansowa Sp. z o.o., Warszawa 2012, s. 81.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ R. Rigby, *Wielcy...*, op. cit., s. 173.

Wojny ekonomiczne czwartej generacji

Istotą wojny ekonomicznej czwartej generacji jest atak przy wykorzystaniu technik hakerskich⁴⁸. Polega on na takim uderzeniu w system przepływu informacji drugiego kraju, aby zatrzymać część procesów niezbędnych do jego właściwego funkcjonowania. Formy powyższych ataków są różne i przybierają postać zakłócania działania poszczególnych systemów, wyprowadzania lub kopiowania danych, a także łamania zabezpieczeń, co pozwala na przejęcie kontroli nad poszczególnymi elementami infrastruktury⁴⁹. Wobec powiązania wielu sfer życia politycznego, społecznego i gospodarczego, w efekcie skutecznie przeprowadzonej operacji może dojść do osłabienia, paraliżu, a nawet katastrofy gospodarczej drugiego kraju.

Przyczyną takiego kierunku zmian w istocie wojny ekonomicznej jest rozwój technologii informacyjnych. System międzynarodowy uległ całkowitemu zautomatyzowaniu i wirtualizacji. Z ekonomicznego punktu widzenia rosnąca informatyzacja ułatwia nie tylko integrację narodowych i regionalnych gospodarek, lecz także przyczynia się do ułatwienia zawieranych transakcji. Paradoksalnie paleta korzyści wynikająca z rozwoju technologii może stać się jednocześnie niemałym zagrożeniem w sytuacji paraliżu systemu informatycznego. Z tego powodu niektóre z państw świadomie atakują określone serwery, np. rządowych stron, banków czy krajowych korporacji transnarodowych, a ich celem jest chwilowa dezorganizacja przeciwnika. Co prawda tego typu techniki nie są jeszcze praktykowane na dużą skalę, ale jak wskazują eksperci od cyberbezpieczeństwa, z roku na rok wirtualny atak jest coraz bardziej popularnym środkiem przymusu⁵⁰.

Przykładem państwa prowadzącego ekonomiczną wojnę w cyberprzestrzeni jest Chińska Republika Ludowa. Polityka pekińskiego rządu oparta jest m.in. na wykorzystaniu Internetu do zbudowania politycznej i gospodarczej potęgi kraju⁵¹. Do realizacji tego celu, za pośrednictwem szeroko stosowanej praktyki szpiegostwa cybernetycznego, wykorzystywani są hakerzy, których zadaniem jest wykradanie informacji z serwerów innych państw. Przedmiotem ich działań są sieci wojskowe. Coraz częściej jednak ataki dotyczą sieci przedsiębiorstw, gdzie poszukują oni biznesplanów i innowacyjnych rozwiązań⁵². W ten sposób chińskie władze wierzą, że podjęte działania przyczynią się do unowocześnienia i zwiększenia konkurencyjności

⁴⁸ K. Raczkowski, *Geoekonomia...*, op. cit., s. 102.

⁴⁹ M. Karnowska-Werner, *Zagrożenia bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni*, [w:] *Cyberbezpieczeństwo jako podstawa bezpiecznego państwa i społeczeństwa w XXI w.*, pod red. M. Górki, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2014, s. 281.

⁵⁰ Polskie Radio, *Eksperti: w 2015 roku więcej cyberataków na małe i średnie firmy*, <http://www.polskie-radio.pl/42/1699/Artykul/1341641,Eksperti-w-2015-roku-wiecej-cyberatakow-na-male-i-srednie-firmy> [dostęp: 15.10.2015].

⁵¹ A. Kozłowski, *Nowa zimna wojna? Amerykańsko-chińskie relacje w cyberprzestrzeni*, [w:] *Cyberbezpieczeństwo...*, pod red. M. Górki, op. cit., s. 225.

⁵² *Ibidem*, s. 226.

własnej gospodarki. Z tego też względu agresja ukierunkowana jest na wysoko rozwinięte państwa zachodnie, zwłaszcza Stany Zjednoczone. Jak ocenia „Washington Post”, cyberszpiegostwo, które wcześniej było uważane głównie za zmartwienie wywiadu i sił zbrojnych USA, stanowi coraz większe bezpośrednie zagrożenie dla interesów ekonomicznych kraju⁵³. W opublikowanym na łamach tego dziennika raporcie o zagrożeniach dla Stanów Zjednoczonych czytamy, że w ciągu ostatnich pięciu lat tego rodzaju ataki dotyczyły m.in. sektora energetycznego, finansowego, technologii informacyjnej oraz sektora kosmicznego⁵⁴. Niektórzy eksperci przywołani przez „Washington Post” szacują, że w wyniku cyberszpiegostwa gospodarka USA może tracić od 0,1 do nawet 0,5% PKB, czyli do 100 mln dolarów⁵⁵. Wirtualna wojna prowadzona przez Chińską Republikę Ludową jest przykładem wojny ekonomicznej ukierunkowanej na zdobycie informacji niezbędnych do poprawy konkurencyjności i innowacyjności własnej gospodarki. W odróżnieniu od wojen ekonomicznych wcześniejszych generacji, gospodarczy zysk i jednocześnie strata każdej ze stron odbywa się tutaj w sposób pośredni.

Kolejnym przykładem państwa wykorzystującego Internet do realizacji swoich celów jest Federacja Rosyjska. W tym przypadku podejmowane działania motywowane są głównie względami politycznymi, a nie tak jak w przypadku Chin gospodarczymi. Moskiewscy hakerzy starali się wywołać chaos m.in. w takich krajach jak Estonia (w 2007 r.), Litwa i Gruzja (w 2008 r.). Podłożem pierwszego ataku była decyzja o przeniesieniu na cmentarz wojenny tzw. Brązowego Żołnierza – pomnika upamiętniającego żołnierzy ZSRR poległych podczas walk o wyzwolenie Tallina. Co prawda spodziewano się fali protestów ze strony Kremla, jednak nikt nie przypuszczał, jaki charakter przybierze ostateczna rosyjska reakcja. Trwający trzy tygodnie cybernetyczny atak rozpoczął się 27 kwietnia 2007 r. W czasie jego trwania unieruchomieniu uległy strony internetowe estońskiego Parlamentu, Ministerstwa Sprawiedliwości, Ministerstwa Obrony, a także witryny niektórych partii politycznych, policji i innych organizacji⁵⁶. Rosyjski atak osiągnął apogeum 9 maja 2007 r., kiedy zaatakowano sektor prywatny. Jego wynikiem było zawieszenie przez Hansapank i SEB Ühispank, dwa największe estońskie banki, transakcji internetowych i zagranicznych⁵⁷. Dodatkowo, ze względu na powszechny paraliż bankomatów, estońskie społeczeństwo zostało całkowicie odcięte od swoich pieniędzy. Cyberatak ustał dopiero 18 maja 2007 r. Spowodował on jednak straty społeczne i ekonomiczne Estonii.

⁵³ „Rzeczpospolita”, *Cyberataki z Chin poważnie szkodzą USA*, <http://www.rp.pl/artukul/979590.html> [dostęp: 15.10.2015].

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ J. Jalonen, *Dni, które wstrząsnęły Estonią*, <http://www.eesti.pl/dni-ktore-wstrzasnely-estonia-11963.html> [dostęp: 27.10.2015].

⁵⁷ Ibidem.

Wirtualne napaści Federacji Rosyjskiej rok później nie miały aż tak poważnych skutków finansowych jak w przypadku Estonii. Na Litwie do ataku doszło po tym, jak zakazano w tym kraju publicznej prezentacji symboli Związku Radzieckiego⁵⁸. W efekcie tej decyzji zaatakowanych zostało około 300 stron, wśród których znajdowały się witryny rządowe oraz strony partii politycznych i korporacji. W rezultacie symbole ZSRR zostały przywrócone⁵⁹. Cyberatak w Gruzji był następstwem wybuchu wojny z Rosją. W jego efekcie podmieniona została strona internetowa gruzińskiego prezydenta, a wiele stron sparaliżowanych zostało atakiem typu DDoS. Moskiewska strategia pokazuje, że w przypadku małych państw zmasowany wirtualny atak może doprowadzić do ich nagłej dezorganizacji lub totalnego paraliżu.

Kolejne generacje wojny ekonomicznej wskazują na stosowanie coraz mocniejszych metod walki. Dzisiaj są one skuteczne, ale nasuwa się pytanie, czy będą tak samo skuteczne w niedalekiej przyszłości? Zmiany zachodzące we współczesnym świecie, rozwój technologii, informatyki, a tym samym pojawianie się nowych metod zabezpieczania się przed ingerencją innych państw może wywołać stworzenie innych, jeszcze bardziej skutecznych i adekwatnych do sytuacji narzędzi wojny gospodarczej. Będzie to piąta generacja wojen ekonomicznych.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

1. ANUSZ J., SULIMIERSKI B., *Wielostronne sankcje ekonomiczne Organizacji Narodów Zjednoczonych w teorii i praktyce międzynarodowej*, Instytut Koniunktur i Cen Handlu Zagranicznego, Warszawa 1995.
2. GEISE M., SZATLACH M.E., *Odslony kapitalizmu*, Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2011.
3. GRODECKA A., *Wielcy inwestorzy. O ludziach, którzy na swoich inwestycjach zarobili miliony*, Trend Edukacja Finansowa Sp. z o.o., Warszawa 2012.
4. HUCHLA A., *Encyklopedia prawa*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 1999.
5. KARNOWSKA-WERNER M., *Zagrożenia bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni*, [w:] *Cyberbezpieczeństwo jako podstawa bezpiecznego państwa i społeczeństwa w XXI w.*, pod red. Górki M., Wydawnictwo Difin, Warszawa 2014.
6. KLIMIUK Z., *Stosunki handlowe Polski i Niemiec w okresie międzywojennym (1918-1939). Problemy handlu zagranicznego obu krajów na tle międzynarodowych stosunków gospodarczych i politycznych*, Wydawnictwo POLIHYMNIA, Lublin 2011.

⁵⁸ D. Cieślak, *Cyberatak na Litwę*, <http://www.computerworld.pl/news/158016/Cyberatak.na.Litwe.html> [dostęp: 27.10.2015].

⁵⁹ M. Kwiecień, *Rosyjski cyberatak na Litwę*, <http://webhosting.pl/Rosyjski.cyberatak.na.Litwe> [dostęp: 27.10.2015].

7. KOZŁOWSKI A., *Nowa zimna wojna? Amerykańsko-chińskie relacje w cyberprzestrzeni*, [w:] *Cyberbezpieczeństwo jako podstawa bezpiecznego państwa i społeczeństwa w XXI w.*, pod red. M. Górki, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2014.
8. KSIĘŻOPOLSKI K.M., *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, Wydawnictwo Elipsa, Warszawa 2011.
9. KSIĘŻOPOLSKI K.M., *Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państwa. Metody i środki przeciwdziałania*, Wydawnictwo Elipsa, Warszawa 2004.
10. MACIEJEWSKI M., *Powszechne dzieje gospodarcze od końca XV w. do końca 1939 r.*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2001.
11. MURAT I., *Colbert*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1988.
12. RACZKOWSKI K., *Geoekonomia i wojny gospodarcze*, [w:] *Bezpieczeństwo ekonomiczne. Wyzwania dla zarządzania państwem*, pod red. K. Raczkowskiego, Wydawnictwo Jak, Warszawa 2012.
13. RIGBY R., *Wielcy świata biznesu*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011.
14. RUSZEL M., *Surowce energetyczne jako atrybuty państwa w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Poziom analizy stosunków międzynarodowych*, pod red. E. Haliżak, M. Pietraś, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2013, tom II.
15. RZEPECKI B., *Zatarg gospodarczy polsko-niemiecki*, Warszawa 1930.
16. SCHULZE K.E., *Konflikt arabsko-izraelski*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2010.
17. SENKOWSKA-GLUCK M., *Francja doby napoleońskiej*, [w:] *Europa i świat w epoce napoleońskiej*, pod. red. M. Senkowskiej-Gluck, Wiedza Powszechna, Warszawa 1988.
18. SMYRGAŁA D., *Geoekonomia i eksport surowców energetycznych jako broń ekonomiczna – wnioski dla Polski*, [w:] *Racja stanu – Janowi Olszewskiemu*, pod red. E. Urbanowicz, J. Urbanowicz, Wydawnictwo Zys i s-ka, Poznań 2011.
19. SPANIER J., *Polityka zagraniczna Stanów Zjednoczonych po II wojnie światowej*, Adam Marszałek, Toruń 1998.
20. URBAŃSKI L., *Wojna gospodarcza*, [w:] W. Stankiewicz, *Ekonomika bezpieczeństwa*, AON, Warszawa 1994.
21. WRZOSEK A., *Polityka sankcji ekonomicznych*, [w:] *Geoekonomia*, pod red. E. Haliżak, Wydawnictwo SCHOLAR, Warszawa 2012.
22. ZAHORSKI A., *Napoleon*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1982.

Witryny internetowe:

- [1] <http://www.rp.pl/artukul/979590.html>.
- [2] <http://www.polskie.radio.pl/42/1699/Artykul/1341641,Eksperci-w-2015-roku-wie-cej-cyberatakow-na-male-i-srednie-firmy>.
- [3] <http://www.eesti.pl/dni-ktore-wstrzasnely-estonia-11963.html>.
- [4] <http://www.computerworld.pl/news/158016/Cyberatak.na.Litwe.html>.
- [5] <http://webhosting.pl/Rosyjski.cyberatak.na.Litwe>.

GENERATIONS OF ECONOMIC WAR

Abstract: Experience shows that the practice of economic war reaches back to antiquity. Initially, this practice was associated with destruction of the most important enemy's economic areas. In the following centuries, there were created a number of non-military instruments, affecting the economic security of other countries. Those are the consequence of ever-closer interference with process of globalization in the economic sphere. Moreover, their specific character influenced the evolution of forms of the economic wars.

Keywords: economic war, economic violence, economic aggression, economic dependence.